

ИСТРАЖИВАЊА МЕЂУРАТНЕ ИСТОРИЈЕ БАЛКАНА У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ ИСТОРИОГРАФИЈИ (последњих десет година): ТРАДИЦИОНАЛНИ И НОВИ ПРИСТУПИ

Сажетак: Излагање је базирано на анализи истраживачких радова у савременој српској историографији у протеклој деценији, чија је тема Балкан као целина (политички и геополитички простор), али и међусобни односи балканских држава у назначеном периоду. Циљ анализе је утврдити истраживачке трендове, домете и ограничења у истраживању међуратног Балкана. Посебно указује се на нове теме које је отворила савремена српска историографија (из области политичке, друштвене, културне историје и компаративних студија), на нове методолошке поступке и однос према идеолошком и политичком дискурсу. Анализа обухвата како објављене радове (монографије и чланке у категоризованим научним часописима), тако и необјављене рукописе магистарских и докторских радова из ове области.

Кључне речи: савремена српска историографија, истраживачки трендови, Балкан, балканске земље

1. Стари неспоразуми у новој геополитичкој реалности – Балкан после Првог светског рата

Европа и Балкан после Првог светског рата нису били исти као пре овог највећег до тада сукоба између европских нација. Дошло је до суштинских промена на политичком, економском и културном плану. Зато се овај период изучава као посебан сегмент историје човечанства, а непосредне последице рата представљају својеврсни „камен међаш“ између модерне и савремене историје. Нестало је неколико царстава (Аустро-Угарско, Немачко и Руско, а Османско је постојало још неколико година као „празна љуштура“, сенка негдашње моћи), а појавило се неколико нових држава на рушевинама „старе Европе“. Једна од њих је и југословенска држава, са свим својим званичним називима током нешто више од седам деценија трајања, називима који су представљала израз суштинске недовршености југословенске идеје и трагања за идентитетом у бурном и динамичном „кратком двадесетом веку“. Стварање заједничке државе Јужних Словена представљало је кључну промену на Балканском полуострву. Створен је, споља посматрано, јединствени економски,

политички и културни простор, издељен, међутим, многим „невидљивим“ унутрашњим границама – политичким, економским и културним. Сложеност „југословенског феномена“, који је из идеје преточен у реалност, додатно је усложнила политичку сцену Балкана – и до тог момента веома комплексне и противуречне међусобне односе балканских народа и оних ван Балкана који су имали различите интересе везане за овај простор (пре свих велике европске силе). Балканске народе нису оптерећивали само супростављени политички и економски интереси, који дефинишу односе у реалном (историјском) времену и простору, већ и сукоб на нивоу оног „симболичног“ – старе распре о величини и историјској надмоћи, често посматране у епским размерама, стално преплитање митског и историјског у тим распрама, „велике“ идеје о обнови средњовековних граница и идеала – под чијом сенком је таворио живот огромне масе „обичних људи“, Балканаца, у свом предмодерном стадијуму. Та крајња диспропорција између динамике друштвеног развоја и великих идеала заснованих на митској свести и епском поимању историјске стварности, једно су од битних обележја балканског политичког и културног простора како пре, тако и после Светског рата. С друге стране, балкански народи и њихове политичке елите, борили су се за овладавање стратешким правцима и позицијама на полуострву (као што су Моравско-вардарска долина, или лука Солун са својим залеђем) који би им обезбедили економску, политичку и војну самобитност, али и предност над суседним народима. Стални притисак великих сила на балканске народе, терао је ове у још огорченију борбу за доминацију на овом малом простору, чиме би и позиција према „великим играчима“ била равноправнија. Светски рат је донео промене: позиције старих балканских супарница, Србије и Бугарске, за извесно време одређене су ратним победама у корист Србије, која је великим људским и материјалним жртвама „платила“ своју победу, али и „своју“ Југославију, остваривши зацртани план да „ослободи и уједини све Јужне Словене“. Грчка је још неколико година после рата тражила путеве за реализацију своје „мегали идеје“ („Грчка на два континента“), користећи супростављене интересе великих сила у Малој Азији и рањивост (показало се само привремену) реформисане Турске под вођством Кемала Ататурка, али је после страховитог пораза на јесен 1922. године, доживела „отрежњење“ и упала у ковитлац сопствених криза и тражења „криваца“ за „националну катастрофу“. Жал за „протраћеном историјом“ и политичка нестабилност под „црном заставом“ друге „националне катастрофе“ (прва је била пораз у Другом балканском рату 1913. године) обележили су и бугарску политичку и друштвену позорницу деценију и по након рата, да би се тек касније, у сусрет новој европској катастрофи, готово сви политички фактори у Бугарској поново ујединили око старих, чинило се поражених, идеја (овај пример је један у мноштву који показује да је идеје много теже поразити од војски, и да оне преживе онда када и војске и државе пропадну). Тако је идеја о „бугарској Македонији“ преживела пораз војске и политичке гарнитуре, којима је представљала један од најважнијих политичких циљева.

Буђење албанског национализма седамдесетих година 19. века, крунисано стварањем албанске државе 1912. године, која је више била израз геополитичких потреба неких великих сила (највише Аустро-Угарске), него успех самог националног покрета Албанаца, додатно је искомпликовало балканску стварност, која је била увек на „ивици сукоба“. После рата Албанија ће добити још једну важну улогу у геополитици Балкана – постаће главни полигон за агресивне амбиције фашистичке Италије, перманентна претња безбедности и политичкој и економској самосталности Југославије, „база“ антијугословенског албанског покрета усмереног на рушење југословенске државе на простору Косова и Метохије и у Западној Македонији, спонзорисаног од Италије. Тако је „албанско национално питање“ остало фактор дестабилизације региона, при чему је улога великих сила (Италије и, једно време током 20-их година прошлог века, Совјетске Русије)¹ у његовој инструментализацији била одлучујућа. Овде морамо поменути и појаву нових идеологија на европском тлу, које су обележиле савремену епоху и њен су оригинални „производ“ – фашизам, нацизам и бољшевизам (комунистички интернационализам), које су и на простору Балкана пустиле своје корење и утицале на друштвене поделе и усложњавање друштвених, политичких, али и међудржавних односа. Све ове околности под којима је Балкан ушао у нову еру међународних односа, а које су овде само укратко поменуте, довољно говоре о томе колико је истраживање савремене историје Балкана, а самим тим и међуратног периода као прве фазе те историје, неопходно за разумевање актуелних проблема са којима се сусрећу балканске државе и друштва, како у погледу дефинисања својих међусобних односа и конфликтног „редефинисања“ граница које је још увек у току, тако и у погледу реформских процеса у циљу модернизације и „европеизације“ (процеса који је, у суштини, потребан и пожељан, али и у великој мери, идеологизован и догматизован).

2. Истраживања међуратног Балкана у савременој српској историографији

У Србији, као централној балканској држави, интересовање за изучавање историје (али и етнологије, археологије, геополитике, филологије и др.) Балкана је старијег датума. Поменимо само Балкански институт, основан

¹ Између два светска рата, а што је мање познато, водила се жестока „битка“ између великих сила и њихових великих компанија, за економску доминацију у Албанији, пре свега за право на експлоатацију нафте. Свим истраживачима политичке историје и међународних односа познато је „правило“ да се политичке услуге великих сила, често „наплаћују“ економским повластицама које њихове компаније, које су у спрези са политичким елитама, добијају од „корисника“ услуга. У поменуту борбу у Албанији активно су, поред Италије, биле укључене Енглеска и Сједињене Америчке Државе (које су се, упаво после Првог светског рата, полако почеле трансформисати из регионалне у светску силу, прво на економском, па затим на политичком и војном плану). О борби за економску доминацију у Албанији видети: Ž. Avramovski, *Italijanska ekonomska penetracija u Albaniji*, str. 141–224.

1934. године, који је био и остао (као Балканолошки институт САНУ) једна од водећих научних институција на пољу балканистике. Савремена српска историографија је наставила да негује интересовање за истраживање историје Балкана у свим епохама. У ком правцу су текла и којим правцима се крећу савремена истраживања међуратног Балкана у Србији, покушаћемо да одговоримо у овом раду. Пошто је једна од кључних особина науке *континуитет* у научном сазнању, стална акумулација знања генерација истраживача (јер наука не почиње „изнова“ са сваком новом генерацијом историчара, без обзира на генерацијске разлике у приступу истраживањима, методологији и идеолошкој оријентацији), дефинисање и редефинисање ставова и схватања, кроз стални критички осврт на постигнуте резултате, дужни смо поменути „пионире“ у истраживању међуратног Балкана чија су дела и данас незаобилазно штиво за све историчаре овог периода – то су Живко Аврамовски, Вук Винавер, Андреј Митровић и Десанка Тодоровић.

Важно је истаћи да нам није био циљ да дамо попис свих радова из ове области (библиографију). Изабраним радовима хтели смо да укажемо на домете савремене српске историографије, правац кретања, али и одређена ограничења. Предмет интересовања били су објављени и необјављени радови, са посебним фокусом на необјављене рукописе докторских и магистарских теза, и радове млађих историчара. Анализа се кретала у неколико праваца: пратили смо *теме* којима се истраживачи међуратног Балкана баве; анализирали смо *методолошке поступке*, и кратко се осврнули на утицаје политичког и идеолошког дискурса у поређењу са историографијом комунистичког периода. Упоредивањем савремене са ранијом југословенском историографијом у овој области, учили смо додирне тачке, али и разлике између ове две фазе у истраживању међуратног Балкана.

Тематски посматрано, постоје истраживања која се баве Балканом као целином; затим, истраживања чија су тема међусобни односи балканских држава; и, на крају, истраживања која се баве неким, условно речено, „не-балканским“ феноменима у контексту историје Балкана, или питањима која примарно припадају националној историји. Најбољи пример рада који посматра један европски феномен у балканском оквиру је монографија Мирослава Јовановића *Руска емиграција на Балкану 1920–1940*, објављена у Москви, а затим у Београду, која анализира један од најзначајнијих демографских и друштвено-историјских феномена 20. века. Кроз анализу односа које је домицилно становништво у балканским државама имало према руској избегличкој популацији, процеса адаптације и интеграције Руса у новим срединама са сличном, али и различитом културном и политичком традицијом, могу се „очитати“ нијансе менталитета, схватања и културе балканских друштава. Од радова чија тема припада националној историји, али дају значајан допринос познавању међусобних односа балканских држава, поменули бисмо докторску дисертацију Александра Главника *Границе Краљевине СХС у време државноправног провизоријума 1918–1921*. Разматрајући формирање граница,

то, чини се, „вечно“ питање на Балкану, Главник детаљно истражује односе Краљевине СХС са суседним балканским државама. Овде бисмо поменули и монографију Дмитра Тасића *Рат после рата. Војска Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца на Косову и Метохији и у Македонији 1918–1920*, у којој аутор, на основу обимне грађе војне провинијенције, веома детаљно анализира безбедносни аспект односа нове југословенске државе са Бугарском и Албанијом, и главне претње Краљевини СХС (активности ВМРО-а и качачких банди) које су долазиле из ових земаља у истраживаном периоду (1918–1920), најмање познатом у науци, у односу на касније периоде. Аутор се, такође, бави питањем разграничења са Албанијом и Бугарском.

Значајан број новијих радова бави се истраживањем међусобних односа балканских држава. То је и даље доминантан концепт истраживања, карактеристичан и за ранију југословенску историографију. Метод излагања је класичан спољнополитички наратив у чијем су средишту дипломатски односи и спољна политика на „високом нивоу“ (тј. анализа активности министара, амбасадора, емисара, тајни и званични преговори итд.). Дobar покушај да се кроз призму тзв. македонског питања анализирају међусобни односи Југославије, Бугарске и Грчке од 1919. до 1934. године представља рад Мелине Гризо *Дипломатија македонског питања 1919–1934*, заправо, објављена докторска дисертација, одбрањена на Правном факултету у Нишу. Без обзира на то што се, у појединим питањима, не слажемо са фактографијом коју ауторка наводи, као ни са извесним тумачењима, реч је о делу вредном хвале јер се „хвата у коштац“ са једном, за Балкан, „проблематичном темом“ која је још увек чврсто „у рукама“ националистичких идеологија, посебно у Бугарској и Македонији. Југословенско-грчким односима 20-их година 20. века бави се Адрионаос Пападринаос у својој магистарској тези одбрањеној на Филозофском факултету у Београду под називом *Слободна зона у Солуну и грчко-југословенски односи 1919–1929. године*.

Оно што је новина код појединих радова који се баве односима међу балканским државама јесте то што истраживачи све већи значај придају истраживању *ставова јавности*, утицају стереотипизације, негативних представа о „другом“, утицају штампе итд. Тако је Саша Мишић у својој монографији *Албанија: пријатељ и противник. Југословенска политика према Албанији 1924–1927* читаво поглавље посветио истраживању перцепције Албанаца у српској јавности. Реч је о монографији (заправо објављеном рукопису магистарске тезе) која помера тежиште истраживања са билатералних односа на анализу политике Југославије према Албанији и на значају односа са Албанијом у југословенској спољној политици. Истраживање *феномена јавности* у контексту међусобних односа балканских држава није било карактеристично за ранију југословенску историографију. Дobar пример методолошке иновације је коришћење штампе у истраживањима: у ранијој историографији штампа је коришћена махом као извор информација о актуелним догађајима и процесима. У савременој историографији штампа, као најважнији и најмоћ-

нији медиј између два светска рата, све више постаје предмет истраживања: анализира се „језик“ штампе, поруке које преноси, „слике“ које ствара. Овај метод коришћења штампе је карактеристичан и за поменуто Мишићево дело. Осим тога, он у својој књизи анализира доминантне слике и представе о Албанцима у српској јавности и кроз ставове јавних радника и интелектуалаца, најбољих познаваоца албанских прилика (по процени аутора) – Јована Јовановића-Пижона, Григорија Божовића и Милосава Јелића. Своје ставове они су износили у Народној скупштини, дневној штампи и угледним часописима (као што је *Српски књижевни гласник*) и својим књижевним и публицистичким радовима. Као личности на разне начине присутне у јавности, они су утицали и на формирање опште слике о Албанцима и укореењење представа о њима и данас присутних. У поменутом контексту добру анализу доноси и недавно објављени рад Владана Јовановића „Српски књижевни гласник о југословенско-бугарским односима 1920–1930“.

Једно од важних обележја савремене историографије су и радови који историју Балкана и балканских народа посматрају из другачије перспективе – из перспективе *историје идеја*. Такав је магистарски рад у рукопису Ивана Обрадовића „Идеје балканског јединства између два светска рата у српској јавности“. Обрадовић је, после прегледног и језгровитог приказа различитих идеја о балканској сарадњи и стремљењима у том правцу током 19. века, у главном делу рада обратио посебну пажњу на оне идеје и аспекте програма о балканском јединству између два светска рата, на које досадашња историографија није указивала, јер се држала класичног – крутог, фактографског приступа овом питању (пре свега кроз политичку и дипломатску историју). Посебно је занимљива анализа идеја *зенитистичког покрета* (насталог почетком 20-их година прошлог века, окупљањем уметника, предвођених Љубомиром Мицићем, око часописа *Зенит*), у контексту балканског културног и идентитетског простора, јединства балканског менталитета и идентитета. Покрет је имао балкански карактер, позивао на „балканизацију“ Европе и буђење Балкана и „балканског човека“. Зенитисти не беже од онога што Балкан јесте – он је примитиван, али тај примитивизам је стваралачки – он је прожет вредностима балканског духа, као што су чистота, непосредност, хероизам, правдољубивост. Тим вредностима, по зенитизму, Балкан би требало да оплемени Европу. Оваква схватања су, несумњиво, представљала храбар искорак у односу на доминантну слику поданичког Балкана који слепо и безуспешно „копира“ своје европске узор, којима служи за негативне аналогije и на кога се гледа са „цивилизацијске“ висине, као на примитивни и ратоборни свет. Борба за балкански културни идентитет била је, заправо, борба за еманципацију Балкана од уврежених стереотипа и предрасуда које је о Балкану имала „цивилизована“ Европа. У домену политике, ова идеја еманципације била је садржана у начелу „Балкан балканским народима!“, које никада није до краја реализовано. Настало је у 19. веку, али је и после рата често истицано, највише од стране југословенске дипломатије, као начело супротстављања агресивним плановима великих сила, пре свих Италије, на Балкану.

Из перспективе политичких идеја и идеологија, у овом случају двојице значајних балканских државника, Николе Пашића и Александра Стамболијског, српско-бугарске и југословенско-бугарске односе анализирали смо и у два наша недавно објављена рада: „Никола Пашић и Бугари: генеза идеолошких и политичких ставова“ и „Политика споразумевања у време неразумевања (Рад Александра Стамболијског на југословенско-бугарском зближењу 1919–1923)“. У првом раду смо покушали да истражимо однос Николе Пашића према Бугарима и Бугарској током његове политичке каријере, али изван класичног дискурса дипломатске историје. Настојали смо да однос према суседној држави и народу сместимо у контекст његових идеја, политичких погледа и идеолошких ставова. Утврдили смо да је његов став према Бугарима и Бугарској био део ширих погледа на место Југоисточне Европе у политици великих сила, али и део његовог схватања о „цивилизацијском“ сукобу Истока и Запада (и вредности које промовишу ове две „цивилизације“) управо на простору који су Срби и Бугари вековима делили. У другом раду бавили смо се југословенском идеологијом Александра Стамболијског и покушали да одговоримо на питање да ли је његово југословенство било искрено, или је само представљало политичку тактику чији је циљ био бржи и безболнији излазак Бугарске из послератне изолације. Дошли смо до закључка да је у његовом југословенству било и једног и другог – оно је било како израз уверења, тако и израз политичких околности и спољнополитичке тактике.

Савремена историографија посвећује пажњу и истраживањима политике великих сила на Балкану, без чијег је познавања свака прича о овом простору непотпуна. Посебно је вредан пажње магистарски рад у рукопису Милоша Пауновића „Лорд Курзон и Балкан 1919–1924“. Британска политика на Балкану почетком 20-их година, кроз погледе једног од њених лидера, њени економски и геополитички интереси, детаљно су истражени у овом раду, пре свега, на основу богате британске архивске грађе. Пауновић у свом раду веома одговорно прилази суштински комплексној и захтевној теми. Он разматра не само геополитички, већ и економски аспект британске политике на Балкану и према балканским земљама понаособ. Посебно обрађује британски став према репарационом питању (у случају Бугарске), питању које је јако мало, неоправдано, заокупљало пажњу домаће историографије. Реч је о једном од кључних питања међународних односа између два светска рата. Постоји велика и недопустива несразмера између значаја репарационог питања и пажње коју су му посвећивали наши историчари.

Приметили смо недостатак истраживања о совјетској политици на Балкану у међуратном периоду. Совјетска политика и активности Коминтерне кључни су за потпуније разумевање сложених и политички још увек осетљивих феномена као што је нпр. национално питање на Балкану између два рата. Питање совјетске политике је важно и због тога што су после 1944. године у већини балканских држава на власт дошли управо они који су 20-их година, када је утемељен коминтерновски концепт за Балкан, радили (као пропагаторо-

ри, партијски радници, илегалци и совјетски агенти) на реализацији московске платформе о „револуционарном“ преображају Балкана – на послу који су успешно довршили након Другог светског рата. Убеђени смо да је генеза дела актуелних проблема који тиште Балкан управо у међуратном деловању Москве и међународног комунизма. Зато су досадашња истраживања недовољна. Она су се махом бавила односом Коминтерне и Комунистичке партије Југославије, идеолошким споровима и њиховим последицама. Балкан као геополитичка целина у стратешким плановима Москве и Коминтерне је готово запостављен. Овај недостатак смо покушали да, макар делимично, исправимо нашим радом „Бољшевичка акција на Балкану (до средине двадесетих година 20. века)“. Основу истраживања у овом раду представљају објављени руски извори из најзначајнијих архива (архиве Коминтерне, тзв. председничког архива, архива спољних послова и других државних органа, као и архиве партијских структура), који се односе на совјетске позиције према „националном питању“ и комунистичком покрету на Балкану у првој половини 20-их година прошлог века, када је бољшевичка акција у региону била најјача, а нерешена „национална питања“ представљала готово идеалне „варнице“ за потпаљивање револуције.

Иновативан методолошки и тематски искорак доносе радови млађих историчара. Тако Бојан Симић у раду „Организација државне пропаганде на Балкану током тридесетих година 20. века. Анализа случаја Југославије и Бугарске“, разматра питање организације државне пропаганде у Југославији и Бугарској у деценији пред Други светски рат, а није потребно посебно наглашавати значај и улогу пропаганде у политичким процесима између два рата, посебно у настанку и јачању тоталитарних и ауторитарних режима који су обележили међуратни период, заснованих, између осталог, на култу личности и идеолошкој индоктринацији маса управо путем пропаганде. Тридесетих година (после доласка нациста на власт) Немачка је предњачила у „употреби“ пропаганде, а нацисти су развили веома моћне механизме пропагандног рада, укључујући и формирање Министарства за народно просвећење и пропаганду 1933. године. На челу овог министарства налазио се злогласни Јозеф Гебелс, човек који је, како у раду примећује Симић, постао „нека врста синонима за пропаганду“. Симић у раду разматра механизме пропаганде у Краљевини Југославији и Бугарској, примењујући компаративни метод. Анализира улогу најважнијих медија – штампе, радија и филма – у пропаганди у Југославији и Бугарској. Симић посебну пажњу посвећује централним државним институцијама задуженим за пласирање информација: Централном пресбируу Председништва Министарског савета Краљевине Југославије и бугарској Дирекцији за штампу, у чијем је саставу била и Бугарска телеграфска агенција. Аутор даје детаљну слику организационих структура ових важних институција – главних полуа државне пропаганде у Југославији и Бугарској током тридесетих година. Важност ових организација огледала се и у томе што су њихови шефови и у Југославији и у Бугарској имали ранг опу-

номоћених министара и за свој рад одговарали директно председнику влада (Министарског савета) у Југославији, односно министру иностраних дела у Бугарској.

Методолошки је још иновативнији рад Јелене Петаковић „Компаративна анализа производње жита на Балкану од 1925. до 1939. године на основу годишњих статистичких извештаја Друштва народа“, у коме ауторка, применом економетријског модела анализе временских серија, истражује дугорочне економске трендове у производњи жита. На овај начин до сада, у домаћој историографији, није истраживана економска историја Балкана. Важност истраживања пољопривредне производње у балканским земљама проистиче из чињенице коју ауторка поцртава на почетку рада, да је Балкан између два светска рата био „доминантно аграрни простор“. Анализом су обухваћене четири државе – Југославија, Бугарска, Грчка и Румунија, док је Албанија изостављена јер за ову државу, како истиче ауторка, није било довољно статистичких података. У основи анализе јесу квантитативни методи, односно њихова два основна модела: економетрија и квантитативна историја. Посебно „богатство“ овог рада чине многобројне табеле у којима се на јасан и прецизан начин презентују кључне статистичке информације од значаја за подробну анализу пољопривредне производње на Балкану у истраживаном периоду (просечне годишње површине засејане житом и индексне вредности; просечне годишње површине засејане пшеницом и кукурузом и индексне вредности; просечна производња у тонама и др.) На крају, ауторка је, у дванаест графикона, приказала *трендове* производње пшенице, кукуруза и укупне производње жита у свакој од анализираних држава понаособ, што је и био основни циљ истраживања. Мишљења смо да ће овај рад бити незаобилазно штиво за свако будуће озбиљно истраживање економске историје Балкана, засновано на методологији савремене историографије.

На основу свега изложеног, можемо извести неколико закључака: истраживања међуратне историје Балкана у савременој српској историографији крећу се у добром смеру, посебно када је реч о овладавању новим методолошким поступцима (новим у домаћој историографији, иначе већ одавно примењиваним у већим европским историографијама), пре свега у истраживању друштвене и економске историје. Савремена историографија је отворила нове теме и иновативно пришла „старим“ темама (политичка историја, спољна политика, међусобни односи балканских држава). Оно што смо уочили као ограничење јесте недостатак посебних истраживања о културним и економским односима и везама између балканских народа између два светска рата (мада су у оквиру ширих тема и ова питања дотицана). Добро би било наставити и продубити компаративне анализе политичких система, политичких процеса или неких друштвених или економских феномена (нпр. положај жена или других „маргиналних“ друштвених група) у балканским земљама између два рата. Компаративне анализе политичких и друштвених феномена омогућиле би нам да стекнемо увид у сличности и разлике у политичком и

друштвеном развоју балканских држава и друштава. У сваком случају, тема је прегршт, границе су отвореније него у претходним временима (како оне између држава, тако и оне „у главама“), што омогућава размену идеја и научних материјала и научне контакте између истраживача балканских земаља, као и коришћење архивских и библиотечких фондова балканских држава.

2.1. Идеолошки дискурс и истраживања међуратног Балкана

Владајућа идеолошка парадигма у периоду комунизма вршила је снажан утицај на историографију, па и на истраживања међуратног Балкана. Владајућа идеологија је на доктринаран начин унапред одредила које су то „позитивне“ и „прогресивне“, а које „негативне“ и „регресивне“ друштвене снаге. Науци је остављено да чињенично потврди, без права да критички преиспита, ове идеолошке „истине“. Ово наравно не умањује значај историографије из комунистичког периода, посебно на фактографском нивоу. Но, било је историчара чија су дела из тог периода постала трајна вредност југословенске и српске историографије. Таква су, на пример, дела о међуратној историји југословенске државе и Балкана академика Андреја Митровића, готово потпуно лишена познатих идеолошких квалификација и етикетиције.

Није постојало, нити постоји друштво без идеологија. Проблем настаје када се једна идеологија намеће различитим средствима, па и присилом, као једина исправна, као догма, а последица је гушење сваког критичког мишљења у друштву. После негативних искустава са владајућим једноумљем, данас живимо у друштву у коме, више или мање, влада идеолошки плурализам, што науци оставља довољно простора да развија критички став према прошлости, али и према идеолошким тумачењима исте. Иако различите врсте идеолошких острашћености још увек имају значајан удео у јавном дискурсу, може се рећи да су радови које смо анализирали индиферентни према свакој врсти идеолошког застрањивања, и верујемо, заправо дубоко се надамо, да је деидеологизација неповратан процес у српској историографији, а не краткотрајна појава.

2.2. Организација истраживања и истраживачки центри

Што се организације истраживања тиче, она су махом везана за Одељење за историју Филозофског факултета у Београду и два института: Институт за савремену историју и Институт за новију историју Србије. У последњих неколико година посебан замах истраживањима дала је Катедра за општу савремену историју Филозофског факултета у Београду. Заправо, највећи број овде поменутих магистарских и докторских радова одбрањен је на овој катедри. Такође, значајан је допринос Катедре за историју Југославије. Ментори анализираних радова су проф. др Мирослав Јовановић, проф. др Милан Ристовић, проф. др Љубодраг Димић. Захваљујући споразуму са Историјским факултетом Софијског универзитета, на Катедри за општу савремену историју је, кроз низ мастер и докторских радова, као и путем заједничких кон-

ференција и разменом студената, започето систематско истраживање свих аспеката југословенско-бугарских односа у савременом добу. На Филозофском факултету у Београду од 2006. године функционише Центар за савремену историју Балкана, под управом професора Мирослава Јовановића. Центар организује научне конференције, студентске радионице и размену студента.

Сматрамо коректним да поменемо рад неких институција културе, који је у непосредној спреси са истраживањима међуратног Балкана. Овде пре свега мислимо на Архив Југославије и његов вишегодишњи рад на објављивању југословенских извора за историју међународних односа између два светска рата, од којих се велики део односи на балканске земље, у оквиру едиције „Извори за историју међународних односа 1930–1940“. Ради се о објављеним извештајима Министарства иностраних дела Краљевине Југославије за сваку појединачну годину. Од 2005. године до данас објављено је шест томова извештаја за године 1930–1935. Свакоме ко се бави истраживачким радом познат је значај објављивања грађе, па не треба посебно напомињати корисност овог пројекта Архива Југославије за све истраживаче међуратног периода.

Литература

I Штампане монографске публикације

- Јовановић, М. (2006). *Руска емиграција на Балкану 1920–1940*. Београд: Чигоја штампа.
- Тасић, Д. (2008). *Рат после рата. Војска Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на Косову и Метохији и у Македонији 1918–1920*. Београд: Утопија и Институт за стратегијска истраживања.
- Гризо, М. (2009). *Дипломатија македонског питања 1919–1934*. Београд: Задужбина Андрејевић.
- Мишић, С. (2009). *Албанија: пријатељ и противник. Југословенска политика према Албанији 1924–1927*. Београд: Службени гласник.

II Чланци

- Avramovski, Ž. (1963). *Italijanska ekonomska penetracija u Albaniji 1925. do 1939. godine. Istorija XX veka, sv. V, 141–224*.
- Јовановић, В. (2012). Српски књижевни гласник о југословенско-бугарским односима 1920–1930, *Историја 20. века*, 1, 27–42.
- Петакловић, Ј. (2010). Компаративна анализа производње жита на Балкану од 1925. до 1939. године на основу годишњих статистичких извештаја Друштва народа. *Токови историје*, бр. 2, 24–46.

- Ристић, И. (2012). Никола Пашић и Бугари: генеза идеолошких и политичких ставова. *Зборник Матице српске за историју*, 84, 87–109.
- Ристић, И. (2012). Политика споразумевања у време неразумевљања (Рад Александра Стамболијског на југословенско-бугарском зближењу 1919–1923). *Теме*, XXXVI, 3, 1033–1046.
- Ристић, И. (2011). Бољшевичка акција на Балкану (до средине двадесетих година 20. века). *Архив. Часопис Архива Југославије*, 1–2, 67–83.
- Симић, Б. (2007). Организација државне пропаганде на Балкану током тридесетих година 20. века. Анализа случаја Југославије и Бугарске. *Токови историје*, 3, 132–146.

III Необјављене дисертације и магистарски радови

- Главник, А. (2009). *Границе Краљевине СХС у време државноправног провизоријума 1918–1921*. Београд: Филозофски факултет. Необјављена докторска дисертација.
- Обрадовић, И. (2010). *Идеје балканског јединства између два светска рата у српској јавности*, Београд: Филозофски факултет. Необјављен магистарски рад.
- Пападринаос, А. (2005). *Слободна зона у Солуну и грчко-југословенски односи 1919–1929*. Београд: Филозофски факултет. Необјављен магистарски рад.
- Пауновић, М. (2011). *Лорд Курзон и Балкан 1919–1924*. Београд: Филозофски факултет. Необјављен магистарски рад.

Ivan T. Ristić

RESEARCHES ABOUT INTERWAR HISTORY OF THE BALKANS IN MODERN SERBIAN HISTORIOGRAPHY (LAST TEN YEARS): TRADITIONAL AND NEW APPROACHES

Summary: The article is based on the analysis of researches in modern Serbian historiography in the past decade, with the subject of the Balkans as a political and geopolitical area, and relations between the Balkan countries in the interwar period. The aim of the analysis is to identify trends of researches, achievements and limitations in the researches of interwar history of the Balkans. In particular we point to new topics that are opened by the modern Serbian historians (in the field of political, social, cultural history and comparative studies), the new methodological procedures and the relationship to the ideological and political discourse. The analysis includes published works (monographs and articles in scholarly journals) and unreleased masters and doctoral theses.

Key words: modern Serbian historiography, trends of researches, the Balkans, the Balkan countries